

**X. ULUSLARARASI
YUNUS EMRE SEVGİ
BİLGİ ŞÖLENİ BİLDİRİLERİ
(06-08 MAYIS 2010)**

**Hazırlayan
Prof. Dr. Erdoğan BOZ**

ESKİŞEHİR, 2011

BİR MUTASAVVIF OLARAK YUNUS EMRE VE MAHDUMKULU FERÂĞÎ

Yrd. Doç. Dr. Abid Nazar MAHDUM*

Özet:

Yunus Emre, gerek şairliği gerekse tasavvufi kimliği sebebiyle sadece Anadolu için değil bütün Türk dünyası için önemli bir şahsiyet durumundadır. Orta Asya Türklüğü, her ne kadar uzun asırlar boyunca Anadolu'dan uzak kalmış ise de büsbütün kopmuş da değildir. Onun için Orta Asya Türk kültürü üzerinde Yunus Emre tesirini aramak yadırganamaz. Yunus Emre gibi Türkmen olan Mahdumkulu Ferâğî de mutasavvıf bir şahsiyet olarak bilinmektedir. O da Türkmen sahasının yanında diğer bazı Türk topluluklarını da etkilemiş bir şairdir. Bildiride bu iki mutasavvıfın hayat çizgileri, şiirleri, irfanları ve tasavvuf anlayışları karşılaştırılarak incelenecektir. Böylece ayrı coğrafyalarda yaşamış bu iki Türkmen kocasının şahsında zamanı ve coğrafi uzaklıkları aşarak ses ve gönül birliğini oluşturan huzmeler bir araya getirilip dikkatlere sunulmaya çalışılacaktır.

Anahtar kelimeler: Yunus Emre, Mahdumkulu Ferâğî, tasavvuf, fenâ, sekr, gaybet

On üçüncü yüzyılın ilk yarısında (1241) doğup on dördüncü yüzyılın başlarında (1321) vefat eden Yunus Emre, Türk edebiyatının önde gelen arif şairlerinden birisidir. Onun gönüllere hitap eden şiirleri yüzyıllar boyunca dilden dile dolaşarak ruhları beslemiştir. Ahmed Yesevi ile başlayan Türk tasavvufi şiir geleneği, Anadolu coğrafyasında onunla devam etmiş, sonra gelen nice mutasavvıf Türk şairi onu takip ederek onun tarzında sūfiyâne şiirler terennüm etmişlerdir. Yunus Emre tesirini sadece Anadolu veya yakın coğrafyalar ile sınırlamak onun şahsiyetine yakışmaz. Orta Asya'da yetişen Türk mutasavvıflarının eserlerinde de Yunus'un izini sürmenin zamanı artık gelmiştir.

---

* İstanbul Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü

Coğrafi uzaklık Anadolu ile Orta Asya Türkleri arasında kültür irtibatına engel teşkil etmiştir. Ancak güçlü ilmî şahsiyetler vasıtasıyla her dönem az veya çok bir irtibat kanalı hep var olmuştur. Yunus Emre, sadece Anadolu’da değil bütün Türk dünyasında bilinmesi gereken bir şahsiyettir. Fikret Türkmen, Yunus Emre ve Karacaoğlan’ın Anadolu ile Türkmenistan’ın ortak şahsiyeti olduğundan, Fuzuli ve Nesimi’nin de Türkmenistan’da tanınıp sevildiğinden söz eder.¹ Fakat Karacaoğlan, Fuzuli ve Nesimi Orta Asya Türkmenleri arasında tanınıyorsa da Yunus Emre’nin geçmiş dönemlerde bu coğrafyada çok fazla bilindiği söylenemez. Ancak da Orta Asya’da yaşamış bazı mutasavvıf şahsiyetlerin eserlerinde Yunus’un izine rastlayabiliriz. Bunlardan birisi Türkmen şairi Mahdumkulu Ferâğî’dir. Mahdumkulu, Yunus Emre’den çok sonra, 18. asırda (1733-1790) bugün İran sınırları içinde kalan bir bölgede doğup yine orada vefat etmiştir. Fakat şöhreti sadece Türkmenler arasında değil, diğer Türk toplulukları arasında da yayılmıştır. Mahdumkulu, bir çok araştırmacı tarafından büyük bir mutasavvıf olarak değerlendirilmiştir. Mesela Abdurrahman Ahund Tangli Tana *Tenbihu’l-ihvan fi-ma’rifeti Mahdumkulu İşan* isimli eserinde “Mahdumkulu’yu sadece şair olarak görmemeli, bir ârif ve veli olarak da bilmeliyiz... Mahdumkulu, Ferâğî ârif bir babanın elinde büyümüş, İslam ilimlerinde terbiye almış, irfan mesleğinde kemale ermiştir. Kısaca o, bir din bilgini, bir manevî ârif ve bir aşık-ı İlâhî’dir.” demektedir.²

Öyleyse bu iki Türkmen dervişi arasında nasıl bir ilgiden söz edebiliriz. Öncelikle benzer bulduğumuz mefhumlar, ortak kaynaklardan beslenmiş olmaları sebebiyle kullanılmış olabilir. Fikret Türkmen bu hususta şöyle der: “Mahdumkulu’nun vermek istediği mesajların kaynakları, tanıdığımız diğer mutasavvıfların kaynaklarıyla ortaktır. Mesajları Mahtumkulu’nun mesajlarına çok benzeyen zirve bir isim vardır. Yunus Emre. Aralarındaki dini tasavvufî anlayış ve

¹ Fikret Türkmen, “Türkmen Edebi Geleneğinde Yunus Emre, Karacaoğlan, Mahtumkulu Çizgisi”, Milli Folklor, Yıl: 21, Sayı 84, 2009, s. 18-19.

² Abdurrahman Ahund Tangli Tana, *Tenbihu’l-ihvan fi-ma’rifeti Mahdumkulu İşan*, Şirket-i Neşr-i Ferheng-i Kur’ân, Tahran hş. 1362, s. 5.

remizlerin ortak oluşunu açıklamak hiç de güç değildir.”³ Abdurrahman Güzel de bu iki mutasavvıfın aynı kaynaktan beslendiğini belirtmiş, bunda menkabeye göre Yunus Emre'nin Hacı Bektaş-ı Veli-Lokman-ı Perende vasıtasıyla Ahmed Yesevi'ye bağlı olmasının tesirine işaret etmiştir. ⁴ Yunus Emre'nin tasavvuf silsilesinin Sarı Saltuk- Barak Baba-Tapduk Emre şeklinde geldiğine dair kabuller⁵ ve her ne kadar Köprülü tarafından kabul görmemişse de onun Kadirilikle ilgili olduğuna dair iddialar⁶, şairin tasavvuf silsilesinin çok net olmadığını göstermektedir. Fuad Köprülü, Yunus üzerindeki Ahmed Yesevi tesirini Tapduk Emre'nin, Cengiz istilası üzerine Buhara'dan Anadolu'ya gelen Sinan Efendi veya Sinan Ata adlı Orta Asyalı bir Türk şeyhi tarafından irşad edildiği hakkında Anadolu dervişleri arasında bulunan bir “an'ane” ile ilişkilendirmektedir.⁷ Her durumda Yunus Emre'nin o dönemde Ahmed Yesevi gibi bir şahsiyetin şöhretini duyması, eserine ulaşması çok da zor olmasa gerek. Çok uzak olmayan bir zamanda terk ettikleri bir coğrafyadan gelen Horasan erenleri vasıtasıyla bilgi akışının devam ettiği düşünülmelidir. Mahdumkulu'nun Ahmed Yesevi'den etkilendiği ise malumdur. Bu konuda birçok bilgi zikredebiliriz. Ama sadece onun şu mısralarına dikkat ederek de bunu rahatça anlayabiliriz:

Hacı Bektaş Abdulkadir
Hoca Ahmed İmam Rızadır
Feridun bir evliyadır
Barından himmet islerin (s. 351)⁸

³ Fikret Türkmen, “Mahdumkulu ve Tasavvuf Anlayışı”, *Türk Dünyası İnceleme ve Araştırma Dergisi*, Sayı: 1, İzmir 1996, s. 10.

⁴ Abdurrahman Güzel, “Yunus Emre ve Mhdumkulu'da Ortak Motifler”, *Prof. Dr. Dursun Yıldırım Armağanı*, Ankara 1998, s. 67.

⁵ Nihad Sami Banarlı, *Resimli Türk Edebiyatı Tarihi I*, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1987, s. 330.

⁶ Fuad Köprülü, *Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar*, (Yayımlayan: Orhan F. Köprülü), Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara 1991, s.266.

⁷ Fuad Köprülü, a.g.e., s.266.

⁸ Örnekler şu kaynaktan alınmıştır: Mahdumkulu, *Mahdumkulu-Sayılanan Eserler*, (Haz. Abdurrahman Melik Amanof, Geldi Nazarof, Murad Çariyef, Amanberdi Nuryağdiyef), İlim Neşriyatı, Aşkabat, 1988, s.351. Bundan sonra da örnekler aynı kaynağa göre verilecektir.

Burada Hoca Ahmed isminin yanında Hacı Bektaş ismi de dikkat çekmektedir. Mahdumkulu'nun Hacı Bektaş-ı Veli veya Yunus Emre'yi tanıdığına ve eserini gördüğüne dair elimizde bir delil yoksa da yukarıdaki dörtlükten onun en azından Hacı Bektaş ismine yabancı olmadığı anlaşılmaktadır. Mahdumkulu'nun

Evliyalar ummanı
Ol Rumistan'ı görsem (s. 495)

diyerek "Rumistan" dediği Anadolu'yu "evliyalar ummanı" olarak tarif etmesi de onun, bir çok Anadolu erenlerine aşına olduğunu ortaya koymaktadır. Bütün bunlar bu iki Türkmen mutasavvıfın birbirine yakın şeylerden bahsetmesini anlamamıza yardımcı olacaktır.

Tasavvufta ve edebi metinlerde kullanılan belli ıstılah ve ifadelerin farklı şairler tarafından kullanılması şaşılacak bir şey değildir. Ama Yunus ve Mahdumkulu arasında göze çarpan öyle ortak veya yakın ifadeler vardır ki bunlar, bu ikilinin aralarındaki ilişkinin açık şahidi gibidir. Mesela Yunus , "Virdüm nefsün muradın kanı *Hakk'ıla bazar*" (23/33) derken, Mahdumkulu, "Yahşığa öziij yar eyle meclisinde *bazar eyle*" (s. 343) der. Yunus, kefeni "*yensiz gönlek*" (17/40) diye tarif ederken, Mahdumkulu bunu "*yeij yakasız don*" yani cüppe (s. 65) olarak anlatır. Yunus, marifet sırlarını bildiren sözlerini "*kuş dili*" şeklinde dillendirir:

Bi-çare Yunus'un sözün key aşık gerek anlaya
O *kuş dilidir* neylesin ol dinlenmez ötmeyince (s. 178 / 253)

Mahdumkulu ise bunu şöyle anlatır:

Dilim *kuş dilidir* suretim insan
Hem-zebânem barça çemender bile (s. 522)

Yunus sözünü dinlemesini istediği kimselere: "*İşidün iy yarenler ışk bir güneşe benzer*" (47/70) diye hitap eder. Mahdumkulu'nun muhatapları da yine "*yananlar*"dır: "*Ey yaranlar bir yüzi gül aya aşık bolmuşam*" (s.161). Yunus evliyanın büyüklüğünü kabul etmeyenleri "münkir" şeklinde

ifade eder: “*Evliyâya münkirler Hak yoluna âsıdur*” (s.48 / 72). Mahdumkulu da aynı tanımlamayı yapar:

Ey hakâret bile bakan bizlere
Mecâz bilip *münkir* bolma sözlere (s. 77)

Böyle benzer ifadelerin sayısı arttırılabilir. Tasavvufta bir rehberin irşadı altında yürümek esastır. Her iki şair, tasavvufta ilerlemek ve olgunlaşmak için bir müşidın terbiyesine ihtiyaç olduğunu vurgular. Yunus şöyle der:

Er elini aldunısa ere gönül virdünise
İkrar ile geldün ise pes ere inkar gerekmez (s. 61/90)

Mahdumkulu bunu şöyle ifade etmektedir:
Kâmil ayağna baş goy yalançıdan el göter
Tevbe kılıp bir piriij toprağna bulan göjilüm (s. 336)

Yine bir mükemmili, yani kemale erdiren bir müşid aradığını şöyle bildirir:

Mahdumkulu işim âh u zâridir
Bir mükemmil eriiij haridârıdır (s. 96)

Yunus Emre'nin Hacı Bektaş-ı Veli dergahına buğday istemek üzere gittiği zaman kendisine buğday yerine himmet teklif edilince Yunus'un buğdayı tercih etmesi ve daha sonra fikir değiştirerek geri dönüp himmet istediğini söylemesine rağmen, artık kilidinin Tapduk Emre'ye verildiği söylenerek geri çevrildiği şeklindeki rivayetin bir benzeri Mahdumkulu için de nakledilmektedir. Mahdumkulu, büyük Türkmen mutasavvıfı Halife Niyazkul'a mürit olmak için gitmişse de kabul edilmez. Ayrıca herhangi bir teklif yapılmadığı gibi başka bir şeyhe gitmesi de söylenmez.⁹ Bu durumun bir imtihan olma ihtimalinin güçlü olduğu, “Mahdumkulu Ferâğî ve Tasavvuf” makalemizde¹⁰ açıklanmıştır. Kaynaklar Mahdumkulu'nun başka

⁹ Mahdumkulu, Mahdumkulu Feragi Kamil Divanı, İntişarat-ı Senai, Günbed-i Kavus, hş. 1372, s. 19-20.

¹⁰ Abid Nazar MAHDUM, Mahdumkulu Feragi ve Tasavvuf, *Türk Dünyası Araştırmaları*, Sayı: 147, s. 205-220.

bir şeyhe mürit olduğuna dair kesin bilgi vermez. Yunus Emre'nin ise şeyhi bellidir. Tapduk Emre isminin Yunus Emre Divanında çok defa zikredildiği görülür. Onun feyzaldığı diğer bir isim de Hazret-i Mevlana'dır. Yunus, ondan "Hudavendigâr" olarak söz eder:

Mevlânâ Hudavendgâr bize nazar kılalı
Anun görklü nazarı gönlümüz aynasıdır (s. 48/ 72)¹¹

Mahdumkulu ise sadece şu beyitte bir pîr ismi zikreder:
Cilav-darı bolsam Yazır Han Pîriij
Gönül guşı pervâz urar fakîriij (s.552)

Buradan da Yazır Han Pîr'in şairin mürşidi olduğu kesin olarak anlaşılmamaktadır. Bunun yanında Mahdumkulu'nun, rüyada veya manevî alemlerde büyük zatların ruhaniyetinden feyzaldığına dair işaretlere rastlarız: Mesela:

Bir kimse yolukdı desti şerâblı
Yelden câynamâzlı sudan mihrâblı
Eğni ak ridâlî yaşıl nikâblı
Uğradı bir aceb er bizim sarı (s. 185)

Ve yine:

Bir gice yatıyrdım Şâh-ı Nakşbend
Keremi cûş eylep bir nân getürdi
Sağ elinde bâde gülgûn şerâbı
Sol elinde tâze biryân getürdi (s. 627)

İkinci dörtlükte rüyasında Şâh-ı Nakşbend himmetine mazhar olduğunu anlatmaktadır. Şâh-ı Nakşbend ismi başka yerlerde de (mesela s. 494) geçmektedir. Daha başka zatların isimlerini de buna ilave edebiliriz. Yunus Emre'nin de benzer beyitleri yok değildir:

Düşde gelür ün bana işidün ahbarını (s. 220/ 311)
mısramı hatırlayalım. Yine şiirin ilk dörtlüğüne istinaden (s. 18)
uyanırken gerçekleştiğini düşünebileceğimiz hadise anlatılırken

---

¹¹ Örnekler şu kaynaktan alınmıştır: Yunus Emre, *Yunus Emre Divanı*, (Haz.: Faruk K. Timurtaş), Kültür ve Turizm Bakanlığı Yay., Ankara 1986.

Mahdumkulu, dört halifenin de ruhanîyetlerinden feyzaldığına işaret etmektedir:

Resulullah aydı yâ Şâh-ı Merdân
Eyâ selim Hâce yâ Baba Selmân
Ebubekir-i Sıddîk yâ Omar Osmân
Bu kuluij maksadın bergil didiler (s. 20)

Yunus Emre'nin dört halifeden bahsetmesi ise onların büyüklüklerini belirtmek şeklindedir:

Ömer u Osman Ali Mustafâ yârenleri
Bu dördünün ulusu Ebu Bekr-i Sıddîk'dur (s. 27 / 39)

Mahdumkulu'da rüyada veya ruhani alemlerde bazı büyük zatlardan manevî istifade ve feyze mazhar olma ağırlık kazanmaktadır. Tasavvufta "üveysîlik" diye bilinen ruhani istifade hadisesi mevcut ise de hayatta olan bir zatın terbiyesi daha üstün ve makbul sayılmıştır. Yunus'un da Tapduk Emre huzurunda tam bir irşâd ile yetiştiği anlaşılmaktadır. Şairin şu beytine dikkat edelim:

Canum bir gözsüz can idi içi dolu sen ben idi
Dutdum miskinlik eteğin ben menzile yitdüm ahi (s.
221/ 313)

Yine Yunus'un şeyh olduğunu da şu beyitten anlıyoruz:

Şeyh oldı deyü nasihat benden istemesin (kimse)
Ben sanur idüm bilürem uş şimdi bildüm bilmezem
(s.132/ 184)

Yunus Emre ve Mahdumkulu Ferâgî arasında meşrep bakımından bâriz farklar göze çarpar. Yunus'un tasavvufî çehresi Ferâgî'ye göre çok daha açık ve belirgindir. Mahdumkulu Ferâgî'nin mürşidinin kim olduğu ve onun irşadıyla tasavvufta hangi noktaya ulaştığı hakkında kaynaklarda fazla bir bilgi mevcut değildir. Yunus'un menzile vardığı ve şeyhliğe kadar ulaştığı yukarıda anlatıldı. Bu sebeple Yunus Emre Divanındaki şiirlerde tasavvuf umdeleri daha berrak şekilde yer alır. Mahdumkulu'nun şiirleri ise bazen dünyevî meseleleri, şahsî ve tarihî konuları da içine alır. Hatta bazen

manevî konuları anlatırken bile dünyevî meseleleri araya kattığı görülür. Mahdumkulu'nun Nakşibendî olduğu ve bu yolun devamı olan Müceddidî büyüklerinden feyzalmış olma ihtimalinin bulunduğu onun şiirlerinden anlaşılmaktadır. Onun Hindistan'dan hasretle bahsetmesi, oraya gitme arzusu ve o dönemde büyük Müceddidî mutasavvıflarının Hindistan'da bulunması, bu ihtimali güçlendirmektedir. İşte bu ve benzeri hususlar, şiirleri üzerinde durduğumuz bu iki şairin kat ettikleri tasavvuf merhaleleri içerisinde hallerinin şiirlerine yansımaları ile belli farklar ve bezerlikleri ortaya çıkarmıştır. Bunları çok geniş ele almak mümkün ise de burada belli başlı hususlar üzerinde kısaca durarak örneklendirmeye çalışacağız.

Tasavvufun vazgeçilmez umdelerinden birisi aşktır, sevgidir. Allah sevgisi, peygamber sevgisi, mürşid sevgisi, evliya ve ulema sevgisi gibi sevgiler en başta gelenleridir. Bu aşkın zevali olmaz. Yunus'u dinleyelim:

Bâkî dirlik seven kişi gerek tuta ışk eteğin
İşkdan artuk her nesnenün değşirilür zevâli var (s. 19 / 27)

Mahdumkulu, bunu şöyle anlatır:

Mahdumkulu ışk özinden bâd eyler
İşk işidir âşnâları yâd eyler
Yalısız yandırır yelsiz od eyler
Her zamana çekse sönmez yaranlar (s. 575)

Bu aşk ile sarhoş olan birçok mutasavvıfla karşılaşabiliriz. Tasavvuf sarhoşluğu "sekr" hali diye tarif edilir ki bu durumda olan aşık bu haline mağlup olarak zahiren dinin hükümlerine aykırı gibi görünen bazı sözler sarf edebilir. Sekr halinde şuursuzluk içerisinde böyle sözler söyleyenler mazur sayılmışlardır. Bundan mes'ul olmazlar. Yunus da bu aşk ile sarhoş olduğunu ifade eder:

Ayık olup oturman ayıksuzlar getürmen
Severüm ışk esrüğün ben ayık olımazam
Yunus'a kadeh sunan "ene'l-Hak" demin uran
Bir cur'a sundı bana içdüm ayılımazam (s. 103 / 147)

Mahdumkulu da bu aşk ile sarhoş olduğuna işaret eder:

Bir makâma duş boldım fikr anda fikre yatdı
Can anda candan boldı esinden gidip yatdı
Cesed yolda yok boldı göjjül özin unıtdı
Işk goşını yığıp akıl mülkün dağıtdı
Talana berip aklım divâne boldım imdi (s. 156)

Yine Mahdumkulu'nun **“Ol hayret meydanında men garîb kaldım arıp”** (s. 153) ve **“Lazım oldu okıymak ‘ene’l-Hakk u mine’l-Hakk”** gibi mısraları onun durumunu anlamak için bize ipucu sunan ifadelerdir.

Yunus'un bazı sözlerini böyle bir manevî sarhoşluk anında söylendiğini düşünmemiz gerekir. Yunus'un bir beyti şöyledir:

Dost yüzni göricek şirk yağmalandı
Anuçün kapıda kaldı şerî'at (s. 11 / 16)

Böyle ifadeleri her ne kadar sekr ve gaybet gibi hallerin eseri olarak görsek de tevil ile anlamaya çalışabiliriz. Yunus'un bu beytinden, şeriâtı küçümsediği gibi bir mana elbette çıkarılamaz. Sadece zahiri manada kalan ilmin yetmeyeceğine, daha yüksek manevi makamlara işaret edildiği düşünülerek daha isabetli bir izaha gidilebilir. Yunus'un şu beyti de “küfr-i hakîkî” denilen hali akla getirmektedir:

Dinün terk idenün küfürdür işi
Bu ne küfürdür îmandan içerü (s. 223 / 314)

İmam-ı Rabbani, “hakiki küfr”ü, “ikiliği kaldırmaktan ibarettir. Çokluğun, yani mahlûkların örtülmeleri, görünmemeleridir. Bu fenâ makamıdır. Bu makamın üstünde hakiki İslam makamı vardır ki, Bekâ makamıdır.” şeklinde bildirmektedir.¹²

Çok ince manaların gizli olduğu bu tür söyleyişleri ancak çok büyük mutasavvıfların açıklayabileceğini söylemek gerekir. Hatta bazen bâtmî bir hali yaşayan arifin kendisi bile bu halini tam anlayamayabilir. Nitekim yaşadığı manevî halleri başka

¹² E'ş-Şeyh Ahmed-i Serhendî, *Mektubât-ı İmâm-ı Rabbânî*, Malikân-i Sa'îd H. M. Company Educational (İcu Kişnîl) Matbaası baskısından ofset baskı, İstanbul 1977, s. 403 (245. mektup).

büyük bir gönül adamına soran mutasavvıflar mevcuttur.¹³ Mahdumkulu'da ise böyle zor anlaşılan sözlerin çok daha az olduğunu görüyoruz. Bunun sebebi yukarda bahsettiğimiz sekr halinin Mahdumkulu'da az olması, yani tasavvufta "sahv" yani ayıklık halinin galebe çalması mıdır bilmiyoruz. Eğer Mahdumkulu'nun Nakşbendî ve Müceddidî silkine mensup olduğunu kabul edersek bunu düşünebiliriz. Ancak şairin tasavvuftaki yerinin buna uygun olduğunu söylemek kolay değildir.

Yunus Emre ve Mahdumkulu, tasavvufi meşreplerine uygun olarak dile getirdikleri böyle farklı ifadelerin yanında birbirine paralel birçok söz söylemişlerdir. Tasavvufta ilk önemli şart olan doğru iman ve itikad bunlardan biridir. Yunus bu hususu şöyle dile getirir:

Evvel bize vacib budur eyü hulk u amel gerek
İslam adı konıcağaz yoldaşumuz iman gerek (s. 79/112)

Mahdumkulu da iman hususunda aynı hassasiyeti gösterir:
Hiçbir zatdan fayda yok
Bir nûr-ı îmân gerek (s. 125)

Tasavvufta bundan sonraki önemli husus, ilim ve ameldir. Yunus, yukarıdaki beyitte hulk, yani güzel ahlak ve amelin de lazım olduğunu vurgulamaktadır. Mahdumkulu ise şu mısradaki fiil ile söylenen sözün birbirine uygun olması gerektiğini belirterek amelin önemine işaret eder:

Aydan sözüne fiilij bolmasın yalan göjilüm (s. 337)

Mutlak müctehid olan dört mezhep imamı ile mezhepte müctehid olan diğer büyük alimlere uymanın önemine işaret eden şair, "Müctehid sözine amel bolmadı" (s. 535) diye şikayet eder. Bir başka yerde de alimlere uymak gerektiğini şöyle ifade eder:

Âlimlere uysaj açılar gözüij
Câhillere uysaj kör dek bolarsen (s. 72)

---

¹³ Mesela İmam-ı Rabbani Mektubatında böyle sorulara cevap verildiği görülmektedir.

Yunus, sadece ilmin yetmeyeceğini çok açık anlatır:
Okumagıl ilmün yüzün ilme amel gerek güzün (s. 69 / 101)

Sonra da kendisini amel,etmeye davet eder:
Yunus imdi tevbeye gel can sendeken amel eyle
İşkıla gel kuşanıgör bu dervişlik pelhengini (s. 190 / 269)

Ancak ameli aşk ile yapmak gerekir. Amelin yanında Hak aşkını da aramalıdır:

Miskin Yunus zehr-i kâtil ışk elinde tiryâk olur
İlm ü amel zühd ü tâat bes işksuz halâl olmaya (s. 4 / 5)

Şair, burada da tevil ile anlaşılacak söz söylüyor. Şiire Yunus meşrebine uygun bir mana vermek gerekecektir. “Halâl olmaya” ifadesiyle, gerçek ihlas ile yapmak mümkün olmaz demek isteniyor olmalı. Bir de hükümün avam için değil yüksek manevî makamlara erişmiş kişilere yönelik olduğunu düşünmek gerekir. İhlâs, amellerin sırf Allah rızası için olması demektir. Tasavvufta ilim, ve amelden sonra aranan dördüncü şart itikattir. Yunus için ihlâs şöyledir:

Var didüğüm yerlerde dur hıkd ü hasedi oda ur
İhlâs gelür cümleyi yur Yûnus yolu yavlakdurur (s. 29/43)

Mahdumkulu, Hak dergahının kişinin ihlasına göre açılacağını belirtir:

Her kimij ne mikdâr bolsa ihlâsı
Ol mikdar açıkdır Hakk’ıij dergâhı (s. 345)-

Riya ise ihlasın zıddıdır. İhlas ne kadar makbulse riya da o kadar yerilen, reddedilen ve kaçınılması gereken bir kötü huydur. Yunus, riyadan ne kadar uzak olduğunu şöyle anlatır:

Hele biz işbu yola gelmedük riyâyıla
Bu melâmetlik tonın bizümle geyen gelsün (s. 155 / 220)

Mahdumkulu ise şeyhlerin bile namazına riya bulaştırdığından şikayetçidir:

İşânları riyâ eyler namazın (s. 579)

Onun istediği ibadet ve niyazın gece gizlice yapılmasıdır:
Başijî gavgâya salma mâl-ı dünyâlık bile
Tur seher yâd eyle Hakk'ın yığla tenhâlık bile (s. 582)

Yunus'un şu beyti bütün bunları özetliyor gibidir:
Mumsuz baldur şeriat tortsuz yağdur tarikat
Dost-ıçun balı yağa neyiçün katmayalar (s. 37 / 55)

Demek oluyor ki sadece zahiri manada şeriat bilgilerini bilmek yetmemektedir. Tasavvuf, yani tarikat da şer'i bilgilerden uzak kalınca makbul olmamaktadır. O zaman tehlike var demektir. Mahdumkulu bu tehlikeyi "şeytanın yolu kesmesi" şeklinde ifade eder:

Tarikatij rast yolına girende
Yolın şeytan urıp der-bâc etmesin (s. 331)

Murad Durdı Kâzî da Mahdumkulu'nun, şeriat ile tarikat beraber yürütülmezse, yani tarikat adına yapılanlar şeriate uygun değilse hakikata ulaşmanın mümkün olmayacağını düşündüğünü belirtmektedir.¹⁴

Bundan sonra amel kavramının icapları ve diğer tasavvuf adabı bir mutasavvıf inceliği ile icra yoluna konacaktır. En başta-namaz, oruç gibi ibadetleri yapmaya teşvik edici, gıybet, kin ve haset gibi çeşitli kötü işleri men edici sözleri ihtiva eden pek çok örneği her iki şairden nakledebiliriz. Ancak burada birkaç örnekle yetineceğiz. Nefse karşı gelmek ve onu terbiye etmek, her mutasavvıfın üzerinde önemle durduğu bir husustur. Şimdi Yunus'a kulak verelim:

Nefs arzûsından geçüp ışk kadehinden içüp
Dost yolına er gibi turmayan âşık mıdur (s. 21 / 31)

Mahdumkulu da nefsinin kötülüğünü bilmektedir:
Hudâvendâ gerçi nefsim yamandır
Dileğim dergâhdan nûr-ı îmândır (s. 431)

¹⁴ Murad Durdı Kâzî, *Edebî Mirâs*, [Günbed-i Kâvus], Kâbûs Neşriyatı, hş. 1317, s. 111.

Bu sebeple nefsine gelecek sıkıntılara rıza göstermektedir:
Yol üstünde ölsem yola atsalar
Râzîmen üstümden basıp ötseler (s. 55)

Tevazu da nefsin kırıldığı'nın bir göstergesi durumundadır.
Yunus Emre'nin kendine, yani nefsine bakışı şöyledir:
İy bana eyü diyen benem kamudan yavuz
Alnumı ay bilürem bu gözlerümi yıldız
Bu vücudum şehrinde buçuk pulluk assum yok
Amelüm mahalleri ser-be-ser kalmış ıssuz
Hücrede vü bucakda Hakk'a lâıyk amel yok
Kimde derd ü firak var kimlerde eserlü söz (s. 57 / 85)

Mahdumkulu da aynı tevazu ve mahviyeti sergilemektedir:
Cehl işine çâbukmen Allah emrine sust-ter
Gark-ı dalâlet boldım hidâyetni sen göster
Ne dervîşmen ne molla ne sûfi ehl-i destâr
Kardaşlar kuluk berse aysam sözimi râs-ter
Fikir eyleij kim bardır eyyemden özge dost-ter
Bendelikde bolmasaj bolganıij yahşı nîst-ter
Görmedim gün astında hergîz özimden pest-ter (s. 208)

Bunun gibi diğer bazı önemli hususlarla ilgili bir iki örnek aktaralım. Yunus Emre'de gönül incitme:
Gönül Çalabun tahtı gönüle Çalab bakdı
İki cihan bed-bahtı kim gönül yıkarısa (s. 163 / 233)

Mahdumkulu'da gönül incitme::
Cihanda bar işden yaman
Bir mü'miniij âzârıdır (s. 482)

Yunus Emre'de kin tutma:
Adumuz miskindür bizüm düşmanımız kindür bizüm (s.
182 / 260)

Mahdumkulu'da kin tutma:
Göjlijni kîneden eylegil hâlî (s. 460)

Görüldüğü gibi Yunus Emre ve Mahdumkulu farklı meşreplere sahip olsalar da aynı duyuş ve inanışlara sahip ve aynı kültüre mensup iki mutasavvıf şair olarak karşımıza çıkmaktadır. Onlar geçmişte olduğu gibi günümüzde de gönüllerin aynı duygularla çarpmasına vesile olacak sözlerle rehberlik vazifesine yerine getirmeye devam etmektedirler.

KAYNAKÇA

Abdurrahman Ahund Tanglı Tana, *Tenbihu'l-ihvan fi-ma'rifeti Mahdumkulu İşan*, Şirket-i Neşr-i Ferheng-i Kur'ân, Tahran hş. 1362.

Banarlı Nihad Sami, *Resimli Türk Edebiyatı Tarihi I*, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1987.

E'ş-Şeyh Ahmed-i Serhendî, *Mektubât-ı İmâm-ı Rabbânî*, Malikân-i Sa'îd H. M. Company Educational (İcu Kişni) Matbaası baskısından ofset baskı, İstanbul 1977.

Güzel, Abdurrahman, "Yunus Emre ve Mhdumkulu'da Ortak Motifler", *Prof. Dr. Dursun Yıldırım Armağanı*, Ankara 1998.

Köprülü Fuad, *Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar*, (Yayımlayan: Orhan F. Köprülü), Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara 1991.

MAHDUM, Abid Nazar, *Mahdumkulu Feragi ve Tasavvuf*, *Türk Dünyası Araştırmaları*, Sayı: 147.

Mahdumkulu, *Mahdumkulu Feragi Kamil Divanı*, İntişarat-ı Senai, Günbed-i Kavus, hş. 1372.

Mahdumkulu, *Mahdumkulu-Saylanan Eserler*, (Haz. Abdurrahman Melik Amanof, Geldi Nazarof, Murad Çariyef, amanberdi Nuryağdiyef), İlim Neşriyatı, Aşkabat, 1988.

Murad Durdı Kâzî, *Edebî Mîrâs*, [Günbed-i Kâvus], Kâbûs Neşriyatı, hş. 1317.

Türkmen Fikret, "Türkmen Edebi Geleneğinde Yunus Emre, Karacağlan, Mahtumkulu Çizgisi", *Milli Folklor*, Yıl: 21, Sayı 84, 2009.

Türkmen, Fikret, "Mahdumkulu ve Tasavvuf Anlayışı", *Türk Dünyası İnceleme ve Araştırma Dergisi*, Sayı: 1, İzmir 1996.

Yunus Emre, *Yunus Emre Divanı*, (Haz.: Faruk K. Timurtaş), Kültür ve Turizm Bakanlığı Yay., Ankara 1986.